

AVRUPA BİRLİĞİ GÜVENLİK STRATEJİSİNDE ORTADOĞU'NUN YERİ VE ÖNEMİ

Furkan Halit YOLCU*
Araştırma Makalesi

Öz

Bu çalışma Soğuk Savaş sonrasında coğrafi ve jeopolitik açıdan mimari değişiklikler geçiren AB savunma ve güvenlik politikasında, Ortadoğu'nun stratejik konumunu incelemektedir. Araştırmada AB'nin kurumsal düzeyde Ortadoğu ülkeleriyle kurduğu ilişkileri kategorize etmeye çalışmaktadır. Bununla birlikte Ortadoğu ülkelerinin AB savunma politikasında nasıl bir noktada olduğu coğrafi konum, güvenlik dokümanlarında yer alma, dış yardımlar, savunma ticareti, teknoloji transferi (savunma sanayii işbirlikleri), savunma ve AB enerji güvenliği/bağımlılığı parametreleri ile belirlenmeye çalışılmıştır. Bölge devletlerinin bu parametrelerden hangilerine aynı anda sahip olduğu ve bu benzerliklerin ne gibi sonuçlara yol açtığı da ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. AB ülkelerinin Ortadoğu'da stratejik ve ekonomik ortaklıkları ayrı değerlendirilirken AB'nin güvenlik atmosferine hangi Ortadoğulu devletlerin dâhil edilip hangilerinin dışarıda bırakıldığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, AB Savunma & Güvenlik Politikası, AB-Ortadoğu İlişkileri, Trans-Atlantik Pakt, NATO

The Strategic Position of the Middle East in the European Union Security Strategy

Abstract

This study examines the strategic position of the Middle East in the EU defense and security policy, which underwent architectural changes geographically and geopolitically after the Cold War. This research tries to categorize the EU's relations with the Middle Eastern countries at the institutional level. In addition, the position

* Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi – Ortadoğu Enstitüsü, E-posta: furkanyolcu@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0623-0304.

Makalenin Gönderilme Tarihi: 12/06/2020 Kabul Edilme Tarihi: 05/08/2020

of Middle Eastern countries in the EU defense policy has been tried to be determined by geographical location, security documents, foreign aid, defense trade, technology transfer (defense industry collaborations), and defense and EU energy security/dependency parameters. While evaluating the strategic and economic partnerships of the EU countries in the Middle East, it will be tried to determine which Middle Eastern states are included in the security atmosphere of the EU and which are excluded.

Keywords: *European Union Defense & Security Policy, EU-Middle East Affairs, Trans-atlantic Pact, NATO,*

Giriş

Soğuk Savaş'ı simgeleyen Berlin Duvarı'nın 1989 yılında yıkılmasıyla birlikte Uluslararası İlişkiler disiplini, AB savunma ve güvenlik politikasını yeni bir düzleme oturturken savunma ve güvenlik kavramları da bu süreçte değişime uğramıştır. Soğuk Savaş sonrasında AB ülkeleri "tehdit" kavramını Sovyetler Birliği antagonizması olmadan yeniden şekillendirmiştir. Nitekim Soğuk Savaş jargonunun en çok kullanılan siyasi terimlerinden birisi olan tehdit kavramının yerini "risk" ve "istikrarsızlık" almıştır.¹ Yine Soğuk Savaş sonrasında AB güvenlik atmosferinde yaşanan en temel değişimlerden birisi ABD'nin bu bölgedeki rolünü yeniden değerlendirerek, sorumluluğu bölge devletlerine delege etmesi olmuştur.² Bu durum, II. Dünya Savaşı'ndan bu yana ABD öncülüğü ve Sovyetler antagonizması etrafında şekillenmiş olan AB savunma ve güvenlik politikasını mimari değişime zorlamıştır. Soğuk Savaş sonrası değişime ve dönüşüme direnmeyi başarabilen tek olgunun AB siyasetinin temellerinden birisi olan kurumsalcılık anlayışı olduğu savunulabilir.³

Soğuk Savaş sonrasında AB ülkelerinin askeri personel sayıları ve savunma bütçelerinde oldukça önemli bir azalma meydana gelmiştir. Bu durum tekil savunma anlayışının zamanla bir kenara bırakılmasına ve kolektif bir güvenlik perspektifinin ortaya çıkmasına zemin oluşturmuştur.⁴ Bu sürecin en somut ve önemli edimlerinden birisi 1996 yılında temeli Fransa, Almanya, İtalya ve Birleşik Krallık tarafından atılan ve 2001 yılında resmi olarak faaliyete başlayan Ortak Silahlanma İşbirliği Örgütü

¹ Paul Cornish. "European security: the end of architecture and the new NATO" *International Affairs* 72.4 (1996), s. 751.

² Luis Simon, *Geopolitical Change, Grand Strategy and European Security: The EU-NATO Conundrum*, (Springer, 2013), ss. 63-66.

³ Philip Zelikow. "The masque of institutions", *Survival* 38.1 (1996), ss. 6-7.

⁴ Klaus Becher. *EU defence policy: Evolution, prospects and implications*. (Begin-Sadat Center for Strategic Studies, Bar-Ilan Univ 2001), s. 2.

(OCCAR)'dür.⁵ Şekil 1'de özetlenen bu gelişmeler çerçevesinde, AB savunma politikasının tekil düzeyde değil, devletlerarası ve bölgesel bir düzeyde dizayn edildiği AB yetkilileri tarafından sıkça dile getirilmiştir.⁶ AB'de savunma ana fikrinin 'Avrupalılaştırma'sı ABD ile yapılan savunma sanayii işbirliklerine de yansımıştır. Nitekim Soğuk Savaş öncesinde (1981-90) savunma sanayii ortak üretim projelerinin %43'ü AB ülkeleri arasındayken bu rakam Savaş'ın bitimiyle (1991-2000) birlikte %57'ye yükselmiştir.⁷ Soğuk Savaş'ın bitimiyle somut tehdit algısı ve bununla birlikte askeri harcamaları azalan AB'nin güvenlik politikasında Ortadoğu'nun teşkil ettiği konum da kaçınılmaz olarak değişmiştir. Temelleri NATO'da atılmış olan (NATO'da 1996'da resmîyet kazanan Avrupa Savunma ve Güvenlik Kimliği [ASGK]), Avrupa Savunma ve Güvenlik Politikası (ASGP) 1999'dan itibaren kolektif bir güvenlik ve savunma perspektifi sunarken; 2003'te Ortak Savunma ve Güvenlik Politikası (OSGP) ile AB ülkeleri daha yapısal ve bütüncül bir savunma anlayışına geçmiştir.⁸ Ancak İngiltere'nin ASGP'nin kuruluşundaki ve yürütmesindeki ağırlığı AB savunma politikalarının aslında bölge devletlerinin çıkarlarının değişik formlardaki uzantıları olduğu varsayımını da desteklemektedir.⁹ Buna benzer örnekler AB savunma güvenlik politikasının bu çalışmada kullanılacak olan form ve tanımını kristalize etmeyi gerektirmektedir.

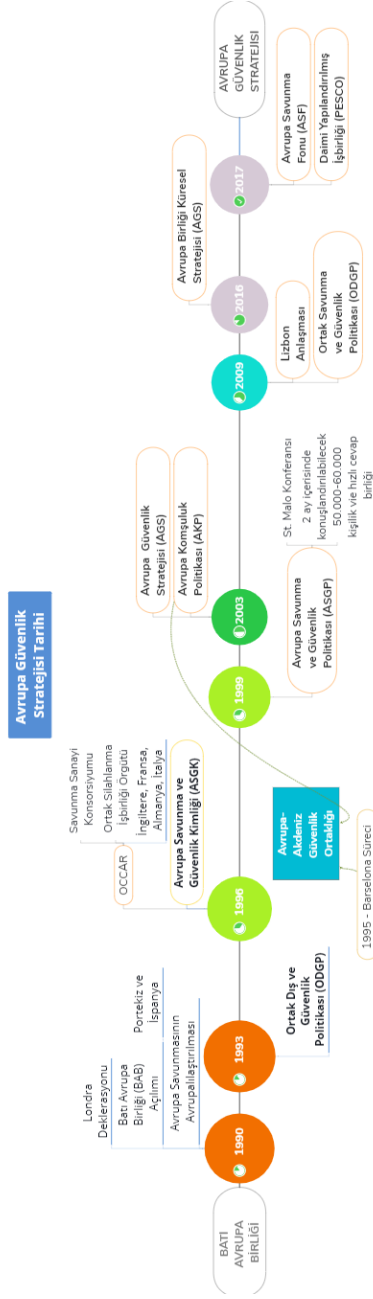
⁵ HCP69 (1999). The OCCAR Convention. Defence Committee, House of Commons, The Stationery Office, London, December.

⁶ Javier Solana. "A secure Europe in a better world: European security strategy" (iç.) *Klaus Schilder ve Tobias Hauschild, der., Civilian Perspective or Security Strategy* (2003), s. 21. ;Becher. *EU defence policy: Evolution, prospects and implications.*, s. 3;

⁷ Seth G. Jones, "The rise of a European defense" *Political Science Quarterly*, Cilt 121, Sayı 2, (2006), s. 256.

⁸ Juvan, Jelena ve Janja Vuga. "Civilian Entities in EU Missions: A Comparison of the Slovenian, Italian, Belgian and Danish Approaches", *Managing Crises, Making Peace*, (Palgrave Macmillan, Londra: 2015), s. 204.

⁹ Becher, *EU defence policy: Evolution, prospects and implications.*, ss. 4-7.

Şekil 1: Avrupa Güvenlik Stratejisi Tarihi

Bu bağlamda, önce AB savunma ve güvenlik politikasının güncel bir tanımı yapılmak üzere bir süreç takibi yapılacak ve bu kavram etrafında yaşanan değişikliklere ışık tutulacaktır. Daha sonra AB savunma harcamaları 1991'den günümüze dek incelenerek AB savunma maliyetini en çok üstlenen devletler tespit edilecektir.

I. Avrupa Savunma ve Güvenlik Politikası'nı Anlamlandırmak

Avrupalı devletlerin ortak bir savunma ve güvenlik stratejisine yönelik ihtiyacı, 1956'daki Süveyş müdahalesinde hissettiği birçok araştırmacı tarafından iddia edilmiştir.¹⁰ Dönemin ABD başkanı Eisenhower'ın Fransız ve İngiliz müttefiklerini yalnız bırakmaları operasyonu başarısızlığa ve Avrupalı devletleri bölgesel bir 'öz yardım' (self-help) mantalitesine itmiştir.¹¹ Eğer Avrupalı devletler bölgesel değil de bireysel bir öz yardım anlayışına sahip olsaydı realist kuramın Soğuk Savaş sonrası için ön gördüğü iki muhtemel sonuç olan çok kutuplu dolayısıyla antagonistik bir güvenlik atmosferi veya yayılcı genlerine dönüş yapan bir Almanya'nın ortaya çıkması gerekirdi.¹² Bunların gerçekleşmemesinin en temel sebeplerinden birisi, Avrupalı devletlerin kendi güvenliklerini bireysel çaba ile sağlayamayacaklarının farkına varmasıdır.¹³ Bu durum en çok Doğu ve Güney Avrupa devletleri için geçerlidir çünkü Avrupa'nın karşılaştığı sorunlar Batı'dan değil Doğu'da Rusya ve Güney'de Afrika'da ortaya çıkmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da hâkim olan güvenlik perspektifinin savaflara sebep olan ofansif duruştan daha defansif ve güvenlikçi bir pozisyona kaydığı gözlemlenmektedir.¹⁴ Bu durum savunma harcamaları ve askeri tedarikler incelendiğinde gözlemlenebilmektedir. Stephen van Evera gibi daha yapısalcı veya defansif realist kuramcılar, bu durumun yeni nükleer güç dengesi, bilgi bazlı bir üretim şekline geçiş ve ABD'nin değişen çıkarları ile oluştuğunu savunmuştur.¹⁵

ABD ile Avrupa'nın çıkarlarının ayrışması 1989 yılından sonra özellikle Fransa ve Yugoslavya krizi etrafında başlamıştır. AB içerisinde güvenlik politikasının artık daha az 'Atlantik' ve daha çok 'Avrupalı' olması

¹⁰ Becher, *EU defence policy: Evolution, prospects and implications.*, s. 2.

¹¹ Ellen Laipson, "Europe's Role in the Middle East: Enduring Ties, Emerging Opportunities" *The Middle East Journal*, (1990), s. 12.

¹² Stephen Van Evera, "Primed for peace: Europe after the Cold War" *International security*, Cilt 15, no. 3, (1990), s. 8; John J. Mearsheimer, "Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War" *International Security*, Cilt 15, No. 1, (Summer 1990), ss. 5-6.

¹³ Becher, *EU defence policy: Evolution, prospects and implications.*, s. 4.

¹⁴ Geoffrey Blainey, *The Causes of War* (New York: Free Press: 1973), ss. 46-52.

¹⁵ Evera, "Primed for peace: Europe after the Cold War", s. 12.

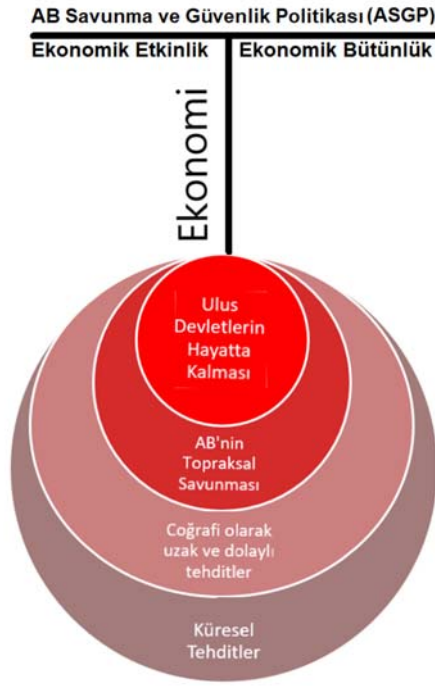
gerektiğine dair düşünceler rağbet görmeye başlamıştır.¹⁶ NATO ile AB arasındaki stratejik ayrışma Soğuk Savaş sonrasındaki konsolidasyon planlamasının tamamen farklı olarak yürütülmesi ile başlamıştır. NATO, ABD öncülüğünde stratejik hamlelerini güvenlik konsolidasyonu için planlarken AB bu hamleleri ekonomik konsolidasyon için kullanmıştır.¹⁷

Bunun 90'lardaki en iyi örneği, 1994'te dönemin ekonomik açıdan katkı değeri çok daha yüksek olan Avrupa Serbest Ticaret Alanı (EFTA) devletleri Avusturya, Finlandiya ve İsveç'in AB'ye katılırken ekonomik anlamda zayıf olmasına rağmen coğrafi konumu itibariyle önem arz eden Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'nin 1999'da NATO'ya AB devletlerinin isteksizliğine rağmen dâhil edilmesidir. Buna başka bir örnek de NATO'nun ABD öncülüğünde küresel güvenlik hegemonyası oluşturmaya çalıştığı bir dönemde AB devletlerinin ekonomik etkinliği ve bütünlüğü artırmak amacıyla Maastricht Antlaşması'na odaklanmış olmalarıdır.¹⁸

¹⁶ Anand Menon, "From independence to cooperation: France, NATO and European security" *International Affairs* 71.1 (1995), s. 22.

¹⁷ Anne Deighton, "The European security and defence policy" *JCMS: Journal of Common Market Studies* Cilt 40, Sayı 4, (2002), s. 723.

¹⁸ Thomas Risse-Kappen, "Collective identity in a democratic community" *Domestic Politics and Norm Diffusion in International Relations: Ideas do not float freely*, (Taylor and Francis, 2016); Mary N Hampton, "NATO at the Creation: US Foreign Policy, West Germany and the Wilsonian Impulse" *Security Studies* Cilt 4, Sayı 3, (1995), s. 617.

Şekil 2: AB Savunma ve Güvenlik Politikası

Daha 'Avrupalı' bir karar alma mekanizmasının oluşumunda ise en öncelikli olgunun ekonomi olduğu anlaşılmıştır.¹⁹ AB savunma ve güvenlik politikasının eş merkezli halkalar halinde hiyerarşik bir skalaya oturduğu iddiası ile ekonomik bütünlük ve etkinliğin kutsallığı bir arada düşünüldüğünde önümüze Şekil 2'deki görüntü oluşmaktadır.²⁰ 'Bir günlük çatışma önlemesi bir yıllık insani yardımdan daha iyidir' anlayışıyla oluşan Avrupa Güvenlik Stratejisi (AGS), AB Komşuluk politikası ile birlikte yakın coğrafyadaki potansiyel tehditleri önlemek üzerine kurulmuştur.²¹

II. Soğuk Savaş Sonrası AB Savunma Harcamaları

Soğuk Savaş'ın bitimiyle AB'nin dengeleme yapacağı somut bir unsur kalmadığından bölgesel anlamda 2000'lerin başına kadar savunma harcamalarında kademeli bir düşüş gerçekleşmiştir. AB'nin 2001 yılındaki 11 Eylül saldırıları neticesinde ise ABD'den gelen baskı ve talepler doğrultusunda peşine takılma politikası ile savunma harcamalarının seyri

¹⁹ Keith Hartley, "The future of European defence policy: An economic perspective" *Defence and Peace Economics*, Cilt 14, Sayı 2, (2003), s. 108.

²⁰ Alfred Van Staden, vd. "Towards a European strategic concept" *Clingendail Institute* (2000).

²¹ Deyim orijinal metinden doğrudan çevrilmeyip anlam Türkçe'ye aktarılmıştır. Aslı için bkz. Paul Heinbecker, "Human security: the hard edge", *Canadian Military Journal* 1, no. 1 (2000), ss. 11-16.

negatiften durağana çekilmiştir.²² AB ülkelerinin savunma harcamalarına süreç takibi analizi yapıldığında, kırılma noktalarının güvenlik politikalarındaki değişimlerden küresel gelişmelere endekslendiği gözlemlenebilmektedir. Örneğin Avrupa Savunma ve Güvenlik Kimliği'nin (ASGK) oluşturulduğu 1996'da, Avrupa Savunma ve Güvenlik Politikası'nın²³ (ASGP) faaliyete geçtiği 1999'da, Ortak Savunma ve Güvenlik Politikası (OGSP) ve Avrupa Güvenlik Stratejisi'nin (AGS) dünya kamuoyuna açıklandığı 2003'te herhangi bir kırılma noktası oluşmamıştır.²⁴

NATO üyelerinin savunma harcamalarındaki kırılma noktalarını yapısal olarak analiz eden bir çalışmada Fransa ve Birleşik Krallık'ın negatif yönlü kırılmayı sırasıyla 1992 ve 1994'te yaşadığı ancak Almanya'nın aynı kırılmayı 2001'de yaşadığı ortaya konulmuştur.²⁵ Bu yapısal analiz SIPRI veri tabanından derlenen Şekil 3'deki kırılmalarla uyum gösterirken önceki çalışmalara ek olarak, 2001 yılında Fransa, İtalya ve Birleşik Krallık'ın pozitif yönde kırılma yaşadığı ancak Almanya ve İspanya'nın negatif bir kırılma yaşadığı gözlemlenmektedir. 2008'deki ABD kaynaklı finansal kriz sonrası ise Fransa, Birleşik Krallık, İtalya, Hollanda ve İspanya'da tasarruf politikaları altında anlamlı negatif yönlü kırılma noktaları oluşurken Almanya'da bu kırılma noktasının oluşmadığı görülmektedir. Yine Şekil 2'den hareketle Arap Baharı ve onun paralelinde gelişen terör sorunundan kaynaklı kırılma noktaları ise Almanya ve Fransa için 2014'te İtalya, Hollanda ve İspanya için 2015'te ve Birleşik Krallık içinse 2017'te oluşmuştur.

Sayısal bazda incelendiğinde, Şekil 3'te de gösterdiği üzere, AB askeri harcamalarına Fransa'nın öncülük ettiği ve 1991-2018 yılları arasında ortalama olarak AB savunma harcamasının %22'sini üstlendiği gözlemlenmiştir.²⁶ Fransa'nın hemen ardında Birleşik Krallık ve Almanya yer alırken 2001 öncesine kadar Almanya'nın daha yüksek askeri harcama yaptığı ancak bu tarihten 2017 yılına kadar Birleşik Krallık'ın daha önce olduğu gözlemlenebilmektedir.

²² Anders Wivel, "Balancing against threats or bandwagoning with power? Europe and the transatlantic relationship after the Cold War" *Cambridge Review of International Affairs* 21, no. 3 (2008), s. 301.

²³ Avrupa Savunma ve Güvenlik Politikası ile ilgili detaylı bir analiz için bkz. Sila, Ayanoglu. "The Evolution of ESDP: Recent Political Developments and Social Constructivism", (Masters Tezi, Lund Üniversitesi, European Affairs Anabilim Dalı, 2007).

²⁴ Cornish, s. 74; NATO Revietv 44: 4, July I 1996, pp. 30-35.

²⁵ Jomana Amara, "Nato defense expenditures: Common goals or diverging Interests? A Structural Analysis" *Defence and Peace Economics* Cilt 19, Sayı 6, (2008), s. 460.

²⁶ SIPRI Milex Database, 1948-2018.

Soğuk Savaş'ın bitiminden 2018 cari yılı dâhil olmak üzere incelendiğinde ise Birleşik Krallık'ın AB total askeri harcamasının ortalama %19'unu ve Almanya'nın da %17,5'ini üstlendiği görülmektedir. Bu devletlerin ardında ise Avrupa savunma sanayiinin gelişiminde önemli katkıları olan İspanya, İtalya ve Hollanda yer almaktadır. İtalya bu üçlü içerisinde AB total askeri harcamasının ortalama %11,4'ünü, İspanya ve Hollanda ise sırasıyla %6,5'ini ve %4'ünü üstlenmiştir. Diğer bütün devletler için de olduğu gibi AB askeri harcamalardaki dalgalanmalarda devletlerin büyüme rakamları ve ekonomileri oldukça etkilidir.²⁷ Ekonomik açıdan bakıldığında bu altı devlet içerisinde GSYH'den savunma bütçesine en fazla payı ayıran devlet 1991-2018 aralığında %2,6 ortalama ile Fransa'dır.²⁸ AB ve NATO ortalama hedefinin %2 olduğu göz önüne alındığında, Fransa'nın bu alandaki çabası daha belirgin hale gelmektedir. Diğer ülkelerin bu dönemdeki ortalamasına bakıldığında GSYH'den savunmaya ve güvenliğe ayrılan payın Birleşik Krallık'ta ortalama %2,3, İtalya'da %1,6, Hollanda ve İspanya'da ise %1,5 olduğu görülmektedir. Almanya'nın ise bu devletler içerisinde en son sırada yer aldığı ve 1991-2018 dönemi GSYH'den savunmaya ayrılan payda AB ortalaması olan %1,7'nin de altında bir oranda (%1,4) kaldığı gözlemlenmiştir.

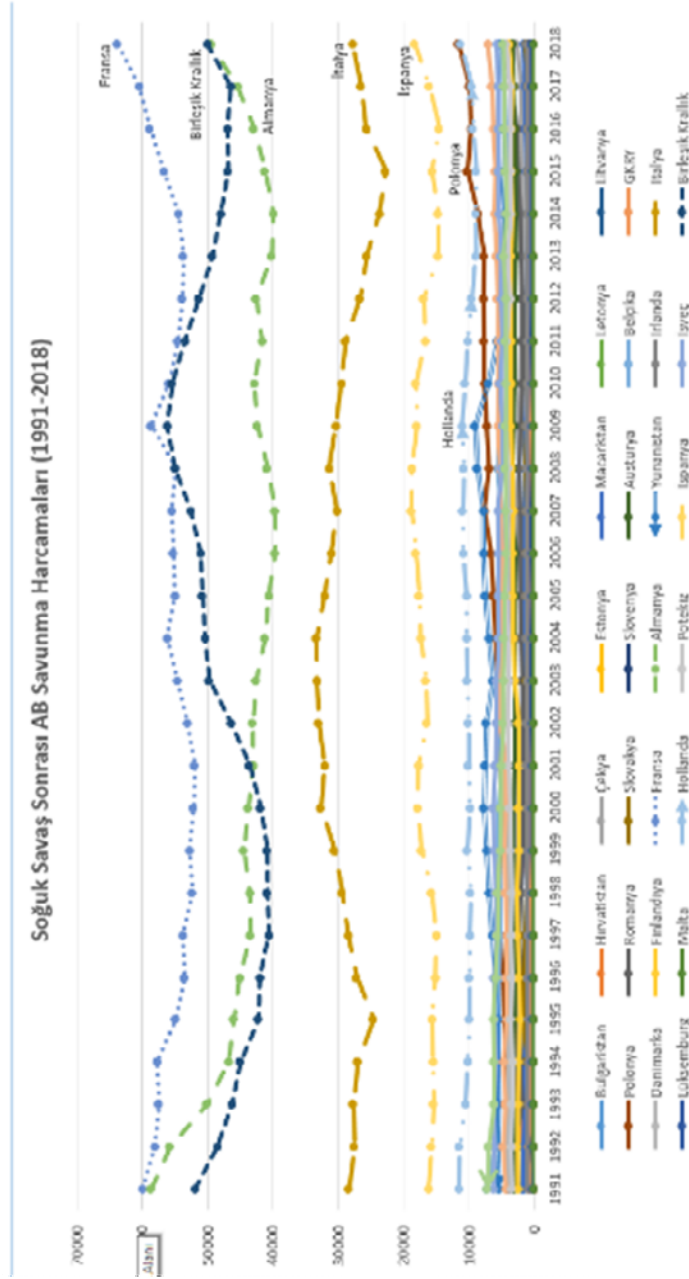
AB'nin bölgesel savunma bütçeleri toplamı önemli bir pazarı temsil ederken, bu bölgenin 2013 yılına kadar Amerika kıtasından sonra en çok askeri harcama yapan ikinci bölge olduğu görülmektedir.²⁹ Ülke bazında inceleme yapıldığında ise 1991 yılında en fazla askeri harcama yapan ilk on beş ülke içerisinde altı Avrupalı (Fransa, Birleşik Krallık, İtalya, İspanya ve Hollanda, Almanya,) devlet yer aldığı görülmüştür.³⁰

²⁷ Christos Kollias, George Manolas, ve Suzanna-Maria Paleologou, "Defence expenditure and economic growth in the European Union: a causality analysis" *Journal of Policy Modeling* Cilt 26, Sayı 5 (2004), ss. 553-569; Hsin-Chen Chang, Bwo-Nung Huang, ve Chin Wei Yang, "Military expenditure and economic growth across different groups: A dynamic panel Granger-causality approach" *Economic Modelling* Cilt 28, Sayı 6 (2011), 2416-2423; Pavel Yakovlev, "Arms trade, military spending, and economic growth" *Defence and peace economics* Cilt 18, Sayı 4 (2007), ss. 317-338.

²⁸ SIPRI Milex Database, 1948-2018/Share of GDP.

²⁹ SIPRI, *SIPRI Yearbook 2013*, Military Expenditure, (2013), ss. 221-240.

³⁰ SIPRI, *SIPRI Yearbook 1992*, World Military Expenditure, (1992), ss. 257-62.

Şekil 3: Kaynak: SIPRI MİTEX Database, Milyon \$ birim sabit, 2017 Dolar Kuru

2018 yılında güncel durum incelendiğinde ise önceki beş yıl içerisinde ülke bazında bir değişiklik olmadığı görülmektedir.³¹ Buradan hareketle AB genelinde savunma ve güvenlik yatırımlarının ekonomik parametrelerin ve büyüme hedefinin gölgesinde kaldığı söylenebilir.³² Nitekim 2003 Irak İşgali ve 2011 Arap Baharı gibi terörü ve beraberinde birçok güvenlik problemi yaratan olaylar dahi AB ülkelerinin çoğunu güvenlik yatırımlarını bölge dışı rakipleri kadar artırmaya motive etmemiştir. AB'nin güvenlik politikasında bu denli önemli güvenlik sorunları yaşayan Ortadoğu'nun konumu ise Soğuk Savaş'ın bitiminden itibaren yükselen bir ivme gösterse de çalışmanın sonraki bölümlerinde tasvir edileceği üzere genel itibariyle stratejik ve ekonomik ortak olarak yatay bir gelişme göstermektedir.

III.AB Üyelerinin Savunma Politikalarında Ortadoğu

AB savunma politikası elbette en güçlü üye devletlerin çıkarlarının ortak bir yansımasıdır. Ancak bu devletlerin tekil anlamda AB politikasıyla %100 uyumlu olduğu manasına gelmez. AB üye devletlerinin hepsi doğrudan bölgesel güvenlik politikasını dış politikalarında takip etmediklerinden en azından büyük güçlerin Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya yönelik güvenlik politikalarının incelenmesi gerekmektedir.³³

Birleşik Krallık savunma politikası AB'nin bölgesel bazda yaşadığı değişiklik olan savunmadan güvenlik odaklı bir politikaya geçişin en önemli parçalarından birisi olmuştur.³⁴ İngiltere'nin diğer AB üyelerinden farklı olarak tecrübe ettiği bir savunma politikası değişikliği ise küresel bir ajanda ve rolden en azından savunma bağlamında bölgesel bir düzeye gelmek zorunda kalmasıdır.³⁵ Bunun en somut kanıtlarından birisi Soğuk Savaş'ın bitiminden birkaç yıl sonra (1996-7) Birleşik Krallık savunma harcamalarının %26 gibi oldukça yüksek bir kesintiye uğramasıdır.³⁶ İngiliz savunma politikasında Ortadoğu'nun konumunun AB geneline kıyasla ABD çizgisine yakın olduğu ve bölgenin daha çok savunma ihracatı-enerji

³¹ IISS, *The Military Balance*, Cilt 118, Sayı 1, (2018), ss. 21-27.

³² Richard Youngs, *Europe and the Middle East: In the Shadow of September 11*, (Lynne Rienner Publishers, 2006), s. 224.

³³ Filiz Cicioğlu ve Yeşim Bayram, "Avrupa Birliği'nin Değerleri Çerçevesinde Ortadoğu Politikasını Anlamlandırmak: Mısır, Suriye ve Irak Örneği", *Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, (2019), s. 329.

³⁴ John Lovering, "Restructuring the British Defence Industrial Base after the Cold War: institutional and geographical perspectives", *Defence and Peace Economics*, Cilt 4, Sayı 2, (1993), s. 123.

³⁵ Sherard Cowper-Coles, "From Defence to security: British policy in transition" *Survival*, Cilt 36, Sayı 1, (1994), s. 144.

³⁶ IISS, *The Military Balance*, Cilt 97, Sayı 1, (1997).

güvenliği bağlamında önem kazandığı söylenebilir.³⁷ Örneğin, 1992-99 yılları arasında Birleşik Krallık'ın yaptığı silah ihracatının ortalama %86'sı Ortadoğu devletlerine yöneliktir.³⁸ Bu rakam 2000-07 yılları için %90 ve 2008-15 yılları içinse %68 civarındadır. Birleşik Krallık ham petrol ithalatının 1992-2018 dönemindeki seyri incelendiğinde Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın ortalama %15'in üzerinde bir paya sahip olduğu görülmektedir.³⁹ Likit Petrol Gazı (LPG) ithalatında Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın payının 2005 yılında %34, 2010 yılında %60, 2013 yılından sonra ise %80 civarına geldiği görülmektedir.⁴⁰ Bu anlamda Birleşik Krallık ile Katar ve Cezayir arasında önemli bir enerji güvenliği ilişkisi, Suudi Arabistan ve BAE ile savunma ihracatı ilişkisinin ortaya çıktığı gözlemlenmiştir.

Almanya savunma politikasında bölge bazlı politikaların çok daha etkin ve uzun süreli olması bu devlet için ayırt edici bir noktadır. Ayrıca Almanya, Fransa ile birlikte, Soğuk Savaş sonrasında ABD güdümünden ayrılma ve savunma politikasında 'Avrupalı'lık fikrinin en önemli savunucusu haline gelmiştir.⁴¹ Almanya'nın AB üye devletleri içerisinde diğerlerinden en fazla ayrılan yönü uluslararası krizlere daha çok diplomatik ve barışçıl yollarla müdahale edilmesi gerektiğini savunan askeri anlamda pasifist yaklaşımıdır.⁴² Fransa, İngiltere, İspanya, Yunanistan ve İtalya'nın aksine Almanya NATO operasyonları dahil olmak üzere birçok askeri müdahalede geri planda kalma çabası içine girmiştir.⁴³ Bu anlamda Almanya'nın savunma ve güvenlik politikası daha çok Avrupa merkezli olup Ortadoğu devletlerini stratejik olarak konumlandıran bir yapıda değildir.⁴⁴ Ancak savunma ihracatı ve enerji güvenliği açısından Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri Almanya için de önemli ortaklar olarak konumlanmaktadır. Almanya silah ihracatında Ortadoğu'nun sahip olduğu pay incelendiğinde, bu oranın 1992-99 dönemi için %28, 2000-07 döneminde %21, ve 2008-15

³⁷ James I. Walsh, "Policy failure and policy change: British security policy after the cold war", *Comparative Political Studies*, Cilt 39, Sayı 4, (2006), s. 501.

³⁸ Richard F. Grimmett, "Conventional Arms Transfers to Developing Nations, 1992-1999", *Library Of Congress Washington Dc Congressional Research Service*, (2000), s. 54.

³⁹ Veriler The Observatory of Economic Complexity veri tabanından, Bilateral Imports by Product bölümünden türetilmiştir.

⁴⁰ Veriler The Observatory of Economic Complexity veri tabanından, Bilateral Imports by Product bölümünden türetilmiştir.

⁴¹ Anja Dalgaard-Nielsen, "Gulf War: The German Resistance", *Survival*, Cilt 45, Sayı 1, (2003), s. 99.

⁴² Anja Dalgaard-Nielsen, "Gulf War: The German Resistance", s. 110.

⁴³ Franz-Josef Meiers, "Germany's defence choices", *Survival*, Cilt 47, Sayı 1, (2005), s. 154.

⁴⁴ Volkmar Wenzel, "North Africa and the Middle East in German Security Policy", (iç.) Volker Perthes, ed. *Germany and the Middle East: Interests and Options*, (Heinrich Böll Foundation, 2002), s. 140.

içinse %42 olduğu görülmüştür.⁴⁵ Almanya enerji ithalatının 1991-2018 dönemindeki seyri enerji güvenliğinin genellikle Doğu komşular üzerinden oluştuğu görülmüştür. Ham petrol ithalatında ortalama %10'luk bir arz payına sahip olan Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri içerisinde Cezayir, Mısır, Suudi Arabistan, Libya, İran, Irak, Kuveyt ve Tunus bulunmaktadır.⁴⁶

Fransa savunma politikasının AB savunma ve güvenlik politikasından ayrılan en önemli noktası yüksek seviyedeki savunma harcama ortalaması ve askeri müdahaleyi tercih eden 'şahin' yaklaşımıdır. Ayrıca Fransa, Sovyetler Birliği tehditinin ortadan kalkmasıyla savunma harcamaları ve güvenlik politikası en az değişen devlettir.⁴⁷ NATO içerisinde 'şahin' kanatta yer alan Fransa, AB'ye kurumsal olarak 'yumuşak güç' görevlerini atfeden ülkeler arasındadır.⁴⁸ Fransız savunma politikasında Kuzey Afrika'nın Ortadoğu'ya nazaran daha stratejik bir konumda olduğu görülmüştür. Ancak bu durum Fransız silah ihracatı ve enerji güvenliğinden çok coğrafi konum ve sömürgecilik tarihi ile alakalıdır. Silah ihracatı kapsamında Ortadoğu'nun 1992-99 döneminde talebin %54'lük, 2000-07 için %80'lik, 2008-15 içinse %52'lik kısmını karşıladığı görülmüştür.⁴⁹ Enerji güvenliği çerçevesinde Fransa'nın ortalama %15 civarında Ortadoğu'ya bağımlı olduğu tespit edilebilmektedir.⁵⁰ Bu anlamda Ortadoğu ve Kuzey Afrika'dan en çok öne çıkan devletler Suudi Arabistan, Cezayir, Libya, Irak, Mısır, BAE ve Kuveyt'tir.

Avrupa'nın güney sınırında yer alan *İtalya* ve *İspanya*'nın savunma politikasında Ortadoğu'nun konumu incelendiğinde temel itibariyle Akdeniz güvenliği üzerinden şekillenen bir ilişki göze çarpmaktadır. Bu iki devlet özelinde Ortadoğu ve Kuzey Afrika bağlamında en stratejik konumda olan

⁴⁵ Richard F. Grimmett, "Conventional Arms Transfers to Developing Nations, 1992-1999", *Library Of Congress Washington Dc Congressional Research Service*, (2000), s. 54; Richard F. Grimmett, *Conventional arms transfers to developing nations, 2000-2007*. (DIANE Publishing, 2010), s. 49; Catherine A. Theohary, "Conventional arms transfers to developing nations, 2008-2015" *Washington DC: Congressional Research Service*, (2016), s. 43.

⁴⁶ Veriler The Observatory of Economic Complexity veri tabanından Bilateral Imports by Product bölümünden türetilmiştir.

⁴⁷ Stanley R. Sloan, "French defense policy: Gaullism meets the post-Cold War world", *Arms Control Today*, Cilt 27, Sayı 2, (1997), s. 3.

⁴⁸ Carl F. Lankowski ve Simon Serfaty, eds. *Europeanizing Security?: NATO and an Integrating Europe*, (American Institute for Contemporary German Studies, 1999), s. 20.

⁴⁹ Richard F. Grimmett, "Conventional Arms Transfers to Developing Nations, 1992-1999", s. 54; Richard F. Grimmett, *Conventional arms transfers to developing nations, 2000-2007*, s. 49; Catherine A. Theohary, "Conventional arms transfers to developing nations, 2008-2015", s. 43.

⁵⁰ Veriler The Observatory of Economic Complexity veri tabanından Bilateral Imports by Product bölümünden türetilmiştir

devletlerin Fas, Cezayir ve Mısır olduğu söylenebilir.⁵¹ Barcelona Süreci ve Avrupa Komşuluk Politikası (AKP), güneyde tehditlerle daha yakın konumda olan bu iki devletin çıkarlarının AB'ye yansımış halidir. Bu iki devlet özelinde özellikle İspanya, NATO ve AB'nin çıkarları arasında en çok sıkışan devletlerden birisidir.⁵² İtalya ise uluslararası çatışma çözümlerinde aktif rol oynamaya çalışan bir çizgidedir. 1995'ten bu yana ortalama 9000 askerle uluslararası insani müdahale operasyonlarına katkı sağlayan İtalya'nın Kuzey Afrika'nın yanında Ortadoğu ile de yakından ilgilendiği görülmüştür.⁵³ Aynı zamanda İtalya askeri müdahaleyi kriz çözümünde öncelikli tercihlerden birisi olarak gören devletlerden olup Fransa ile birlikte 'şahin' kanatta yer almaktadır. Soğuk Savaş'tan günümüze geçen sürede her iki devlet de ham petrol ithalatının %30'a yakın kısmını Ortadoğu ve Kuzey Afrika devletlerinden karşılamıştır.⁵⁴ İtalya'nın savunma ihracatları bakımından bu iki bölgeye de arz sağladığı (bölge ithalatının 1992-99 için %12.5'i, 2000-07 için %25'i ve 2008-15 için %26'sı) ancak bu pazarı domine etmediği gözlemlenmiştir.⁵⁵

IV.AB Güvenlik Politikasında Ortadoğu

AB kuruluşunun hemen ardından 1993'te gerçekleşen Brüksel Konferansı'nda, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nın (ODGP) beş temel hedefi arasına Ortadoğu Barış Süreci'ni (OBS) ekleyerek bu bölgede aktörlük hedefi olduğunu ortaya koymuştur.⁵⁶ Bu durum elbette devletlerin Maastricht Antlaşması'ndan (1993) önce bölgeye yönelik politikalarının ve bölgedeki çıkarlarının bir uzantısı olarak görülmelidir. 1995'te gerçekleşen Barcelona Süreci ile de Ortadoğu ülkelerinin bir kısmı Avrupa-Akdeniz Ortaklığı (EuroMed) kapsamında AB güvenlik politikasında kendisine yer

⁵¹ Antonio Marquina, "Spanish foreign and security policy in the Mediterranean", *Mediterranean Historical Review*, Cilt 13, Sayı 1-2, (1998), s. 235.

⁵² Crispin Coates, "Spanish defence policy: Eurocorps and NATO reform", *Mediterranean Politics*, Cilt 5, Sayı 2, (2000).

⁵³ Osvaldo Croci, "Italian security policy after the Cold War", *Journal of Modern Italian Studies*, Cilt 8, Sayı 2, (2003), s. 269.

⁵⁴ Veriler The Observatory of Economic Complexity veri tabanından Bilateral Imports by Product bölümünden türetilmiştir

⁵⁵ Richard F. Grimmett, "Conventional Arms Transfers to Developing Nations, 1992-1999", s. 54; Richard F. Grimmett, *Conventional arms transfers to developing nations, 2000-2007*, s. 49; Catherine A. Theohary, "Conventional arms transfers to developing nations, 2008-2015", s. 43.

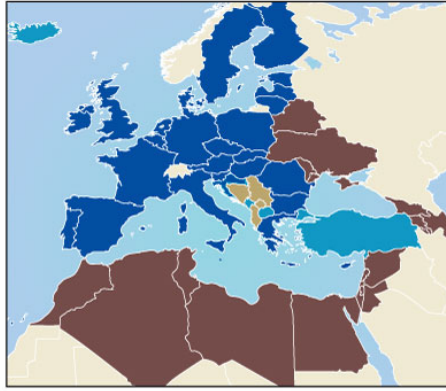
⁵⁶ Duygu Ersan, "Dynamics And Evolution Of European Union's Middle East Policy", (Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, Ortadoğu Çalışmaları, 2006), s. 19; İrfan Kaya Ülger, *Avrupa Birliğinde Siyasal Bütünleşme Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikasının Oluşumu*, Gündoğan Yayınları, (2002), s. 152.

bulmuştur.⁵⁷ Bu ortaklık kapsamında Türkiye, Cezayir, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Fas, Suriye, Tunus, Malta, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Filistin Yönetimi ve AB arasında Akdeniz'de 2010'a kadar serbest ticaret alanı kurulması ve ortak bir Akdeniz politikası için çalışılması hedeflenmiştir.⁵⁸

Resim 1, AB savunma ve güvenlik politikasında *coğrafi konum* parametresi bakımından öncelikli olan devletleri göstermektedir. Birçok AB raporu ve ODGP'nin de ortaya koyduğu üzere AB tehdit skalası coğrafi konum ve AB sınırlarına yakınlık üzerinden oluşmaktadır. Bu durum sadece İran vakasında nükleer tehdit dolayısıyla diğer örneklerden farklı bir şekilde yürütülmektedir.

2011'den bu yana Türkiye, Cezayir hariç, bütün Barselona süreci taraflarıyla Serbest Ticaret Antlaşması'nı (STA) tamamlanmıştır.⁵⁹ AB

Yakın Komşular

tarafı içinse EuroMed taraflarının tamamı ile tamamlanmış Tercihli Ticaret Antlaşmaları (TTA) mevcuttur.⁶⁰ Ancak ekonomik olarak alınan bu mesafenin Akdeniz güvenliği için de katıldığı söylenemez. Akdeniz güvenliği adına sadece en uzun vadede 4 yıllık (yani hükümet bazlı) ve genelde 5 milyon \$ civarı bütçeli küçük ölçekli projeler (örneğin SAFEMED I-II-III-IV) gerçekleştirilebilmektedir.⁶¹ 2003 yılında Avrupa Güvenlik Stratejisi'ne paralel bir şekilde ortaya çıkan ve 2004 yılında

Resim 1: Avrupa Komşuluk Politikası (AKP) Ülkeleri

⁵⁷ Richard Youngs, "European approaches to security in the Mediterranean" *The Middle East Journal* Cilt 57, Sayı 3, (2003), s. 415.

⁵⁸ Resim 1'de Barselona Süreci ile ne planlandığı daha net bir şekilde gözlemlenebilmektedir. Kaynak: AB Resmi Sitesi, "European Neighbourhood Policy", https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/international-affairs/european-neighbourhood-policy_en, (Erişim tarihi: 10.12.2019)

⁵⁹ T.C. Ticaret Bakanlığı, "EUROMED", <https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/avrupa-birligi/euromed>, (Erişim tarihi: 10.12.2019).

⁶⁰ Karen E. Smith, "The outsiders: the European neighbourhood policy", *International affairs*, Cilt 81, Sayı 4, (2005), s. 760.

⁶¹ SAFEMED katılımcıları Cezayir, Mısır, İsrail, Ürdün, Libya, Lübnan, Fas, Filistin ve Tunus. Bilgi için bkz. EU Neighbours, Projects, EuroMed Transport Maritime Project, <https://www.euneighbours.eu/en/south/stay-informed/projects/euromed-transport-maritime-project-safemed-iv>, (Erişim tarihi: 10.12.2019).

Avrupa Konseyi'nde onaylanan Avrupa Komşuluk Politikası ile AB güvenliği adına özel önem atfedilen devletler, doğrudan AB tarafından belirtilmiştir. AKP çerçevesinde AB'nin stratejik önem atfettiği bölge ülkeleri Türkiye, Suriye Filistin, İsrail, Ürdün, ve Lübnan, Mısır, Cezayir, Tunus ve Fas'tır.⁶² Türkiye'nin AB'ye aday devlet konumunda olması ve jeopolitik konumu onu Ortadoğu devletlerinden farklı bir noktaya taşımaktadır.⁶³ Bu durumun en önemli delillerinden birisi 2004 yılında AB Akdeniz ve Ortadoğu Stratejik Ortaklık (EU Strategic Partnership with the Mediterranean and the Middle East) nihai raporunda Türkiye'nin doğrudan bölge devletleri ve diğer Akdeniz ortakları ile aynı kategoriye koyulmamasıdır.⁶⁴ Bu nihai raporda Avrupa'nın stratejik ortaklıklar geliştirmek adına Kuzey Afrika ve Ortadoğu devletleriyle ikili ve bölgesel diyaloglar geliştirilmesi hedeflenirken Körfez İşbirliği Konseyi (KİK), Yemen, Irak ve İran ismen vurgulanmaktadır.⁶⁵

2003 yılında Ortaya koyulan Avrupa Güvenlik Stratejisi ajandasında Ortadoğu'ya dair tanımlamalar incelendiğinde, enerji güvenliğinin ön planda olduğu ve İran'ın nükleer silah kapasitesine sahip olma potansiyelinin Avrupa için önemli bir tehdit olduğu vurgulanmıştır.⁶⁶ AB'nin Filistin sorununa dair iki devletli çözümden yana olduğu tekrarlanırken, Irak ve Lübnan'da ise siyasi reformların desteklendiği ifade edilmiştir.⁶⁷ Ortadoğu'da Türkiye, Mısır, Ürdün, Suudi Arabistan ve Katar'ın artan nüfuzuna dikkat çekilirken Türkiye ile Medeniyetler İttifakı yoluyla daha hızlı ve etkin bir işbirliği fırsatı olduğu vurgulanmıştır.⁶⁸ AGS'nin beş senelik uygulama raporunda Ortadoğu, hem bölge ülkelerinin kitle imha silahları kapsamında girdiği silahlanma yarışı hem de bölgesel istikrarı tehdit edecek düzeyde çatışma yoğunluğu içermesi nedeniyle iki ana tehdit

⁶² Gwendolyn Sasse, "The European neighbourhood policy: Conditionality revisited for the EU's Eastern neighbours" *Europe-Asia Studies*, Cilt 60, Sayı 2, (2008), 295-316.

⁶³ Hakkı Büyükbaş, "Avrupa Güvenlik Stratejisi Belgesi ve Türkiye", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 61, Sayı 1, (2006), s. 38.

⁶⁴ "Final Report (approved by the European Council in June 2004) on an EU Strategic Partnership with the Mediterranean and the Middle East", European Commission, International Cooperation and Development, <https://ec.europa.eu/europeaid/final-report-approved-european-council-june-2004-eu-strategic-partnership-mediterranean-and-middle-en>, (Erişim tarihi: 10.12.2019).

⁶⁵ KİK'in yapısı ve ittifak tercihleri için bkz. Furkan Halit Yolcu, "Military Balance and Alliances in the Middle East: A Process Tracing between the WWI and the New World Order (1918-2010)" *Selcuk University Journal Of Faculty Of Letters*, Cilt 43, Sayı 1, (2020), ss. 488-91.

⁶⁶ Javier Solana. " European security strategy: A secure Europe in a better world", Council of The European Union, (2009), s. 18.

⁶⁷ Javier Solana. " European security strategy: A secure Europe in a better world", s. 18.

⁶⁸ Javier Solana, " European security strategy", s. 23.

maddesinin merkezinde yer almıştır.⁶⁹ Ayrıca 2005 yılında Avrupa Konseyi tarafından yayınlanan terörle mücadele raporunda Ortadoğu radikal terörizmin en yüksek tehdit oluşturan merkezlerinden birisi olarak tanımlanmıştır.⁷⁰

2003'te belirlenen tehditlerin ortadan kalkmadığını hatta daha kompleks ve girift bir hale geldiğini belirten 'Avrupa Güvenlik Stratejisi 2003-2008: Ortak Çıkarlarla Gelişme' (2009) raporunda güvenlik kavramının değiştiği ve çok boyutlu bir güvenlik ihtiyacının ortaya çıktığı vurgulanmıştır.⁷¹ 2008'de kurulan Akdeniz için Birlik girişimine ayrı önem atfeden bu raporda önceki resmi dökümanlarda bahsedilen sorunların yanına 'göç' kavramının eklenmiş olması dikkat çekicidir. Ayrıca bu raporda, komşuların artık Avrupa stratejik çıkarlarının merkezinde olduğu da Akdeniz özelinde vurgulanmıştır.⁷² Bu bağlamda Avrupa Komşuluk Politikası içerisinde İsrail ve Fas'ın, AB ilkelerine en yakın konumda olan ülkeler oldukları için, ayrıcalıklı bir konumda olduğu ifade edilmiştir.⁷³ Diğer bölge ülkelerini ilgilendiren siyasi destek ve ekonomik yardımlar konusunda bazı AB temsilcilerinin siyasi reformdan ve AB değerlerinden uzaklaşan Cezayir, Mısır, Ürdün, Libya ve Suriye'nin desteklenmemesi için çalıştığı ifade edilmiştir.⁷⁴

2011 yılında yayınlanan "Değişen Çevreye Yeni Bir Cevap: Avrupa Komşuluk Politikası'nın Bir Değerlendirmesi" başlıklı raporda, Arap Baharı ile birlikte Mısır, Tunus, Libya ve Suriye'deki baskı rejimlerinin değişimi merkeze alınmıştır.⁷⁵ 2015 yılında yayınlanan Avrupa Parlamentosu Siyaset Departmanı raporunda ise değişen küresel güvenlik atmosferinde AB'nin yeni bir güvenlik stratejisine ihtiyaç duyduğu fikri detaylı bir şekilde sunulmuştur.⁷⁶ İran'a dair nükleer tehdit konusu tekrar gündeme getirilirken, Ortadoğu'nun Avrupa Güvenlik Stratejisi bağlamında fırsatlardan çok tehditlerle bahsedilmesi yaşanan en temel değişikliklerden birisidir.⁷⁷ AB

⁶⁹ Javier Solana, "European security strategy", s. 31-2.

⁷⁰ Avrupa Konseyi, "The European Union Counter-Terrorism Strategy", 14469/4/05, s. 7.

⁷¹ Alvaro Vasconcelos, ed. *The European Security Strategy 2003-2008: Building on Common Interests*. Institute for Security Studies, European Union, (2009), s. 6.

⁷² Alvaro Vasconcelos, ed. *The European Security Strategy 2003-2008*, (2009), s. 11.

⁷³ Alvaro Vasconcelos, ed. *The European Security Strategy 2003-2008*, (2009), s. 34.

⁷⁴ Alvaro Vasconcelos, ed. *The European Security Strategy 2003-2008*, (2009), s. 43.

⁷⁵ EU Commission. "A new response to a changing neighbourhood. A review of European neighbourhood policy", (2011).

⁷⁶ Ian Anthony, Camille Grand, and Patricia Lewis. *Towards a New European Security Strategy?: Assessing the Impact of Changes in the Global Security Environment*. Publications Office of the European Union, (2015).

⁷⁷ Ian Anthony, vd. *Towards a New European Security Strategy?*, (2015), ss. 23-4.

kurumlarının güvenlik temalı raporlarında ilk defa Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya dair özel bir başlık açılmış olması bu bölgenin stratejik önemindeki artıştan değil AB güvenliğine oluşturduğu yakın tehditten kaynaklanmıştır. Bu raporda AB güvenlik stratejisinin en temelde güneydeki komşularla (Fas, Tunus, Cezayir, Mısır, İsrail, Filistin, Ürdün, Lübnan, Suriye) geliştiğine dikkat çekilmiştir. Burada AB'nin Ortadoğu ve Kuzey Afrika politikasının en merkezinde siyasi ve ekonomik reformların olduğu belirtilmiştir.⁷⁸

2016 yılında Avrupa Güvenlik Stratejisi'nin küreselleşme temellerinin atıldığı Avrupa Birliği raporunda ise 'küreselleşme' olgusunun sadece coğrafi anlamda değil stratejik anlamda da AB güvenlik politikasına yansıtacağı söylenmiştir.⁷⁹ AB, Suriye ve Libya'daki krizleri örnek göstererek bu tarz sorunların sadece AB tarafından çözülemeyeceğini ancak AB'nin bu sorumluluğu paylaşmaya hazır olduğunu bu raporla dünya kamuoyuna duyurmuştur.⁸⁰ Bu raporda da Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya ayrı bir başlık açılmış ve çok uluslu işbirliğinin destekleneceği ifade edilmiştir.⁸¹ Akdeniz komşuluğu bağlamında Türkiye ile derin bir sektörel işbirliğine gireceği ve modernize edilmiş bir gümrük birliği, vize serbestisi, eğitim, enerji ve ulaşım gibi konularda yardımlaşılacağı ifade edilmiştir.⁸² AB'nin KİK ve Körfez ülkeleriyle ayrı ayrı ilişkileri iyileştirme ve İran'la nükleer anlaşmanın uygulanması, ticaret ve enerji gibi konularda işbirliği yapma eğiliminde olduğu belirtilmiştir.⁸³ AB Küresel Stratejisi'ne (ABKS) dair yıllık olarak yayınlanan değerlendirme raporları incelendiğinde ise 2017 yılı için göç akışının kontrolü ve çatışma önleme alanında Ortadoğu ve Kuzey Afrikalı ortaklar ile belli bir başarıya ulaşıldığı savunulmuştur.⁸⁴ Bu raporda Libya, Ürdün, Lübnan, İran, Suriye ve Tunus'taki AB yardım faaliyetlerinden bahsedilirken bu ülkelerin AB nezdinde bu ülkelerin stratejik konumda olduğu dış yardımlar parametresi ile anlaşılabilir.

⁷⁸ Ian Anthony, vd. *Towards a New European Security Strategy?*, (2015), s. 36.

⁷⁹ Federica Mogherini, "Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy", *European Union*, (2016), s. 4.

⁸⁰ Federica Mogherini, "Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe", (2016), s. 10.

⁸¹ Federica Mogherini, "Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe", (2016), s. 34; Suriye krizi ile ilgili bkz. Furkan Halit Yolcu, "Iran's Involvement with Syrian Civil War: Background, Reasons and Alternatives", *Bilgi Dergi*, Cilt 18, Sayı 2, (2016), ss. 36-42.

⁸² Federica Mogherini, "Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe", (2016), s. 35.

⁸³ Furkan Halit Yolcu, "The Persian Gulf Dilemma: United in the West, Divided in the Gulf", *Insight Turkey*, Cilt 22, Sayı 2, (2020), ss 22-24.

⁸⁴ "Implementing the EU Global Strategy Year 1", European Union External Action, (2017).

2019 yılı raporu ise ABKS'nin önceki üç yılda ne denli önemli aşamalardan geçtiğini ve geldiği aşamayı vurgulayan bir metindir. 2017 yılında kurulan Avrupa Savunma Fonu (ASF) ve Daimi Yapılandırılmış İşbirliği (PESCO) ile AB'nin 2020 yılı itibarıyla 10.5 milyar \$ bütçeli bir savunma fonu oluşturmasını öngörmüştür.⁸⁵ Bu raporda da Arap Ligi, KİK ile girilen işbirliklerinden bahsedilirken, Türkiye yine ayrı bir başlık altında Avrupa Birliği ile yüksek-seviye siyasi diyalog kuran ve Suriye, Irak, İran, Ortadoğu Barış Süreci, Libya ve Körfez konularında stratejik bir ortak olarak tanımlanmıştır.⁸⁶

AB güvenliği üzerine yayınlanan resmi raporlar incelendiğinde, 2003 Irak İşgali'nden sonra daha 'Avrupalı' bir güvenlik stratejisinin ortaya çıktığı gözlemlenebilmektedir. 2003-2011 arası dönemde Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerini Avrupa Komşuluk Politikası ve Barcelona Süreci ile ekonomik ortaklar ve potansiyel stratejik ortaklar olarak tanımlayan AB, Arap Baharı sonrasında bu konuda köklü değişimler geçirmiştir. Ortadoğu'da terörün yaygınlaşması ve devletlerin topraksal bütünlüğünün riske girmesi, AB için göç sorununu oldukça belirgin hale getirmiş ve bölgeye Avrupa'dan bakış buna paralel olarak değişmiştir.⁸⁷

V.Ortadoğu'da AB'nin Stratejik Ortakları

Çalışmanın önceki bölümlerinde de belirtildiği üzere herhangi iki devlet veya devletlerarası kurum arasında stratejik bir ortaklıktan söz edilebilmesi için bu durumun resmi güvenlik dokümanları, savunma ithalatı, savunma sanayinde işbirliği ve dış yardımlar ile tescil edilmiş olması gerekmektedir. Bu parametreler herhangi bir stratejik ortaklık için gereken aşamaların ölçülebilir olan kısımlarıdır. Nitekim stratejik ortaklıklar, bu ortaklıklara olan ihtiyacın ve ortaklığın amacının açıkça belirtilmesini, ortaklıkta bağlılık olmasını, karşılıklı güvenin geliştirilip korunmasını ve sağlam ortaklık anlaşmalarını gerekli kılmaktadır.⁸⁸

⁸⁵ "The European Union's Global Strategy: Three Years On, Looking Forward", European Union, (2019), s. 11.

⁸⁶ The European Union's Global Strategy: Three Years On, Looking Forward", European Union, (2019), s. 18.

⁸⁷ Burak Tangör ve Sevinç Sayın, "Avrupa Birliği'nin Terörizmle Mücadele Stratejisi: Yeni Bir Bütünleşme Alanı Mı?", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 11, Sayı 1, (2012), s. 87.

⁸⁸ Brian Hardy, Bob Hudson ve Eileen Waddington. *Assessing strategic partnership: The partnership assessment tool*, (London, UK: Office of the Deputy Prime Minister, 2003).

AB resmi *güvenlik dokümanları* incelendiğinde ‘stratejik’ kelimesinin jeopolitik bir bağlamda kullanıldığı görülmektedir. Soğuk Savaş’ın sonundan Irak’ın işgaline dek geçen sürede AB’nin Ortadoğu’ya olan ilgisi genel itibariyle 1995’te başlayan Barselona Süreci ile Akdeniz’e kıyısı olan ülkeler ve Ortadoğu Barış Süreci ile Filistin-İsrail’e odaklanmaktadır. Ancak 2003 yılında ABD’nin bölgeye tekrar angaje olması ile birlikte ortaya çıkan Avrupa Güvenlik Stratejisi ile bölge ülkelerinden Türkiye, Mısır, Ürdün, Suudi Arabistan ve Katar stratejik anlamda ön plana çıkarken, Avrupa Komşuluk Politikası (2004) ile de Akdeniz’deki komşu ülkelerle ilişkiler derinleştirilmiştir.⁸⁹ 2009 yılında yayınlanan AGS uygulama raporunda İsrail’in diğer AKP ülkeleri içerisinde daha avantajlı bir konumda olduğunun özellikle vurgulanması, İsrail ile AB arasındaki stratejik ortaklığı destekleyen bir bulgudur.⁹⁰ 2011 ve 2015 yılında yayınlanan güvenlik dokümanları ise AB’nin güneydeki komşularının stratejik konumunu pekiştirirken Suriye, Libya, Yemen, ve Mısır’ı AB değerlerinden en uzak ülkeler (baskıcı rejimler) olarak sınıflandırmıştır. 2015 yılı sonrasındaki raporlarda göze çarpan en önemli olgulardan birisi İran’ın nükleer silah arayışının AB için bir stratejik tehdit olarak tanımlanmasıdır. Bu bağlamda düşünüldüğünde İran, AB stratejik güvenliğinde ismi en sık geçen devletlerden birisi haline gelmiştir.

AB’nin anlamlı düzeyde *savunma ithalatı* gerçekleştirdiği tek ülke İsrail’dir. İsrail 1991-2018 yılları arasında 23 AB ülkesine savunma ihracatı gerçekleştirmiştir.⁹¹ İsrail’in stratejik bir ortak olup olmadığına dair incelemede önemli olan AB savunma ithalatının miktarı ve dönemlere göre dalgalanması değil, İsrail’in 23 AB üyesi tarafından güvenilir bir tedarikçi olarak görülmüş olmasıdır. Bu anlamda İsrail ile aynı kategoride yer alan tek devlet ise Türkiye’dir. Türkiye, neredeyse bütün AB resmi dokümanlarında özel bir konumda tutulurken, sadece 2 AB ülkesine (İsveç ve Slovenya) silah ihracatı gerçekleştirebilmiştir.⁹² İsrail’in 1991-2018 aralığında AB’ye toplam silah ihracatı giderek artarken, Avrupa Birliği Hindistan’dan sonra İsrail’in en önemli silah ihracat pazarı haline gelmiştir.⁹³ Sadece bu parametre

⁸⁹ Javier Solana, "European security strategy", s. 23.

⁹⁰ Alvaro Vasconcelos, ed. *The European Security Strategy 2003-2008*, (2009), s. 34.

⁹¹ SIPRI, Arms Transfers Database, TIV of arms exports from Israel, 1991-2018, (İsrail’in bu periyotta silah ihracatı yaptığı ülkeler Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Hırvatistan, GKRY, Çekya, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İtalya, Litvanya, Hollanda, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovenya, İspanya, İsveç, ve Birleşik Krallık’tır. Veriler SIPRI veri tabanından çekilmiştir.).

⁹² SIPRI, Arms Transfers Database, TIV of arms exports from Turkey, 1991-2018.

⁹³ SIPRI, Arms Transfers Database, TIV of arms exports from Israel, 1991-2018.

üzerinden bile bakıldığında İsrail, AB'nin stratejik ortaklarından birisidir argümanı savunulabilir.

AB ülkeleri genel itibariyle kendi aralarında kurdukları (OCCAR, PESCO, ASF) kurumlar ile *savunma sanayii işbirlikleri* gerçekleştirmiştir. Ancak bu konuda istisna olan Ortadoğu ülkeleri İsrail, Türkiye, Mısır'dır. İsrail ile AB üye devletleri arasında 1990'lardan bu yana oldukça önemli ortak üretim projeleri gerçekleşmiştir. İsrail AB savunma sanayiinden bir yandan güç grubu bazında önemli destek görürken, optik ve güdüm bileşenleri kapsamında da önemli bir tedarikçi konumuna gelmiştir.⁹⁴ İsrail'in 1990'lar boyunca güç grubu desteği karşılığında Almanya'ya Sovyet menşeli *T-72*, *MiG-21* ve *MiG-29* unsurlarını transfer ettiği iddia edilmiştir.⁹⁵ Yine İsrail tarafından satın alınan *Dolphin* sınıfı denizaltıların dizayn aşamasına İsrail'in dahil edildiği ve bu sayede bu denizaltının dizayn ve sınai haklarının bir kısmına sahip olduğu söylenmiştir.⁹⁶ İsrail'in 1990-98 tarihleri arasında Almanya'dan 20 adet MTU yapımı muhrip deniz aracı motoru satın almış olması iki ülke arasındaki savunma işbirliğinin en önemli göstergelerinden birisidir.⁹⁷ İsrail ile İtalya arasında ise havacılık alanında önemli işbirlikleri bulunurken 2012 yılında imzalanan bir anlaşma çerçevesinde iki devletin endüstrileri ortak uçak üretimine devam etmektedir.⁹⁸ Ayrıca İtalya, İsrail'in *Süper Heron İHA*'sına güç grubu sağlamaya devam etmektedir. İsrail, *LORA* hassas güdümlü taktik füzesi için Finlandiya'dan hem güç grubu hem de Ar&Ge desteği almaktadır.

Türkiye ve Mısır'ın AB üye devletleri ile gerçekleştirdiği savunma sanayii işbirlikleri ve teknoloji transferi İsrail'e göre daha küçük ölçektedir. Türkiye-AB üyeleri ortak üretim projeleri incelendiğinde, İtalyan Agusta Westland-TAI ortak üretimi olan *ATAK* taarruz ve keşif helikopteri, Leonardo-STM-Havelsan-Aselsan ortak üretimi *MİLGEM* korvetleri ön

⁹⁴ Almanya ve İsrail arasında ilk ortak savunma işbirliği 1995'te Rafael (İsrail) ve Zeiss Eltro Optronik (Almanya), ikinci ortak girişim 1996'da IMI (Israel) ve Rheinmetall De Tec (Almanya) arasında kurulmuştur. Günümüzde halen geçerli olan girişimlerden birisi Rafael ve Rheinmetall Electronics-Diehl Defence arasında SPIKE füzelerinin tedariki için kurulan üretim ortaklığıdır (Kaynak, Defence News).

⁹⁵ Christopher Steinmetz, "German-Israeli Armaments Cooperation" *CAST: Eksport Vooruzheniy* 6 (2002).

⁹⁶ Christopher Steinmetz, "German-Israeli Armaments Cooperation", (2002).

⁹⁷ Richard Sharpe (ed.), *Jane's Fighting Ships 1999-2000. Jane's Information Group Ltd.*, 102nd Edition, Coulsdon/Surrey, 1999.

⁹⁸ IAI, "The Ministry of Defense and Israel Aerospace Industries have delivered the First CAEW G550 to the Italian Air Force", Israeli Aerospace Industries, <https://www.iai.co.il/ministry-defense-and-israel-aerospace-industries-have-delivered-first-caew-g550-italian-air-force>, (Erişim tarihi: 15.12.2019).

plana çıkmıştır.⁹⁹ Ayrıca İspanya menşeli Navantia ile SEDEF Tersanesi-Aselsan-Havelsan ortak üretimi olan *LHD* Çok Maksatlı Amfibi Hücum gemisi de denizcilik alanındaki en büyük AB-Türkiye işbirliklerinden birisidir. Avrupa satıl-hava füzesi girişimi olan Eurosam ve Roketsan-Aselsan arasında uzun menzilli hava savunma füzesinin üretilmesi konusunda 2018 yılında anlaşmaya varılmıştır.¹⁰⁰ Yine Türkiye savunma sanayinin yakın gelecekteki en hayati projelerinden birisi olan *TF-X* muharebe uçağı içinse İngiltere menşeli BAE Systems-TUSAŞ-TAI işbirliği kurulmuştur. Türkiye bu uçağın motorunun yerli olarak üretilmesi adına Kale ve İngiliz motor üreticisi Rolls-Royce arasında bir ortak girişim (TAEC) kurulmuştur.¹⁰¹ Bu gelişmelerden görüldüğü üzere Türkiye birçok projede AB üye devletlerin savunma sanayii birikiminden faydalanmaktadır.

Mısır-AB savunma sanayii işbirliği ise AB ülkelerinin savunma ihracatını kolaylaştırmak adına bir opsiyon olarak kullandığı alıcı nezdinde yerli üretim yoluyla gerçekleşmiştir. 1990'larda Fransa ile savunma sanayii işbirliği kuran Mısır, dönemin Fransız eğitim uçağı olan *Alpha Jet* ve Fransa-İngiltere ortak yapımı *Lynx* helikopterlerinin bileşenleri Mısır'da üretilmiştir.¹⁰² 2000'li yıllarda ise Mısır Fransız menşeli *Patroller* insansız deniz aracının, *Mirage 2000* taarruz uçağının bileşenlerini üretmeye devam etmiştir.¹⁰³ İngiltere menşeli olan *Swingfire* anti-tank füzesinin 9000 adetlik siparişini içeren paketin büyük bir kısmı da Mısır'da üretilmiştir.¹⁰⁴ Yine Fransa tarafından Mısır'a ihraç edilen *Gowind-2500* fırkateyni, Alman menşeli *Fahd* zırhlı personel taşıyıcıların bir kısmı da Mısır'da üretilmiştir.

Son stratejik değer parametresi olan **dış yardımlar** bağlamında en öne çıkan ülkeler Türkiye, Fas, Filistin, Mısır, Ürdün, Suriye, Cezayir, Irak ve

⁹⁹ Leonardo - Credible Partner for Turkey's Ambitious Industrial and Technological Growth Strategy, Defence Turkey, <https://www.defenceturkey.com/en/content/leonardo-credible-partner-for-turkey-s-ambitious-industrial-and-technological-growth-strategy-2659>, (Erişim tarihi: 14.12.2019).

¹⁰⁰ Pierre Tran ve Burak Ege Bekdil, "Turkey goes European for indigenous air defense system", Defense News, <https://www.defensenews.com/global/europe/2018/01/08/new-long-range-missile-study-may-strengthen-turkeys-ties-with-france-italy/>, (Erişim tarihi: 15.12.2019); "Strategic Partner and Global MBDA – Strong Links with European Platform Makers", Defence Turkey, Cilt 13, Sayı 86, (2018).

¹⁰¹ "Rolls-Royce and Kale Group create defence aero engine joint venture", Rolls-Royce, <https://www.rolls-royce.com/media/press-releases/2017/08-05-2017-rr-and-kale-group-create-defence-aero-engine-joint-venture.aspx>, (Erişim tarihi: 14.12.2019).

¹⁰² Furkan Halit Yolcu, "Soğuk Savaş Sonrası Ortadoğu'da Askeri Denge (1991-2016)", (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Ortadoğu Çalışmaları, 2018), s. 36.

¹⁰³ Furkan Halit Yolcu, "Soğuk Savaş Sonrası Ortadoğu'da Askeri Denge (1991-2016)", s. 50.

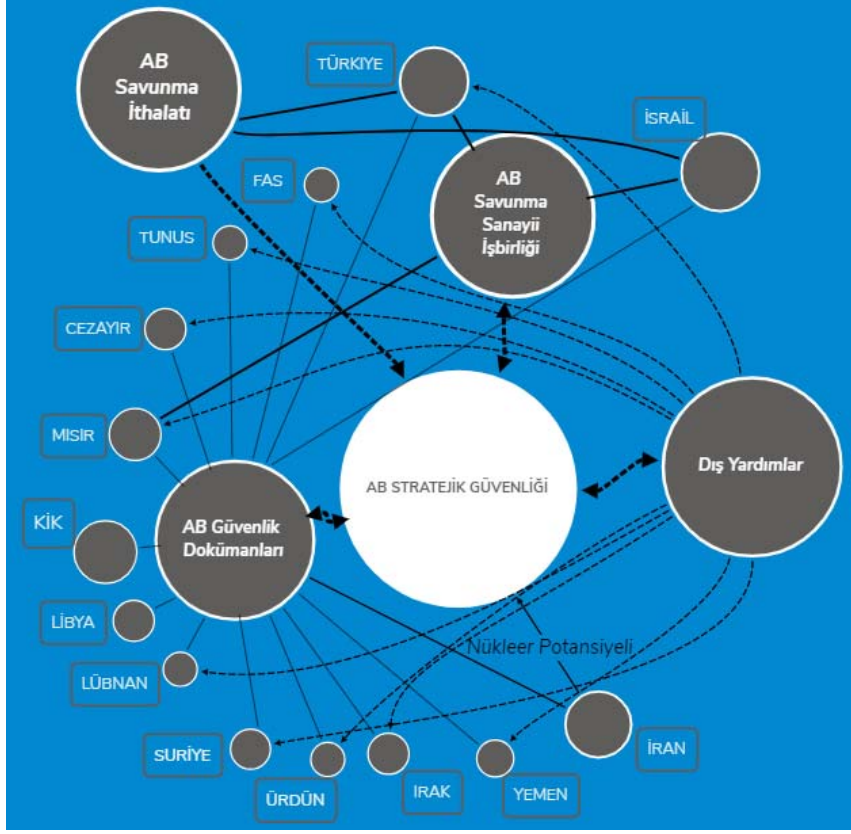
¹⁰⁴ SIPRI, Arms Transfers Database, Trade Register 1991-2018 (Veritabanından üretilen tablo).

Yemen'dir. AB'nin 1991-2018 aralığında kurumlar bazında Türkiye'ye ikinci sıradaki devlet olan Fas'tan üç kat daha fazla dış yardım yaptığı görülmüştür.¹⁰⁵ Devlet bazında incelendiğinde Birleşik Krallık, Almanya, Fransa, İtalya ve İspanya'nın farklı önceliklerinin olduğu görülmüştür. Bu ülkelerin en fazla dış yardım yaptığı ilk 5 Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkesi incelendiğinde Tablo 1'deki sıralama ortaya çıkmıştır.

Tablo 1	Dış Yardım Alıcılarının (1991-2018) Yıllık Ortalama Sıralaması (İlk Beş)				
Donörler	Birinci	İkinci	Üçüncü	Dördüncü	Beşinci
Birleşik Kral.	Irak	Suriye	Yemen	Filistin	Ürdün
Almanya	Irak	Mısır	Fas	Suriye	Türkiye
Fransa	Fas	Mısır	Cezayir	Tunus	Türkiye
İtalya	Irak	Mısır	Fas	Filistin	Lübnan
İspanya	Fas	Filistin	Irak	Türkiye	Cezayir

AB kurumlarınca ödenen dış yardımlar bölgesel çıkarları yansıtırken birey devlet bazındaki inceleme ülkelerin dış yardım yaparken stratejik önceliklere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. AB ülkelerinin Irak ve Suriye'ye yaptığı dış yardımın bu ülkelerde gerçekleşen savaşlarla alakalı olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

¹⁰⁵ OECD, Stat, Aid (ODA) disbursements to countries and regions [DAC2a] veri tabanından türetilen veriler kullanılmıştır.

Şekil 3: AB Stratejik Güvenliği'nde Ortadoğu Ülkeleri, *Kalın kesik çizgiler parametreleri, kalın sürekli çizgiler anlamlı fonksiyonel bağları, ince kesik çizgiler dış yardımları ve ince çizgilerde monoton etkileşimlere işaret eder.

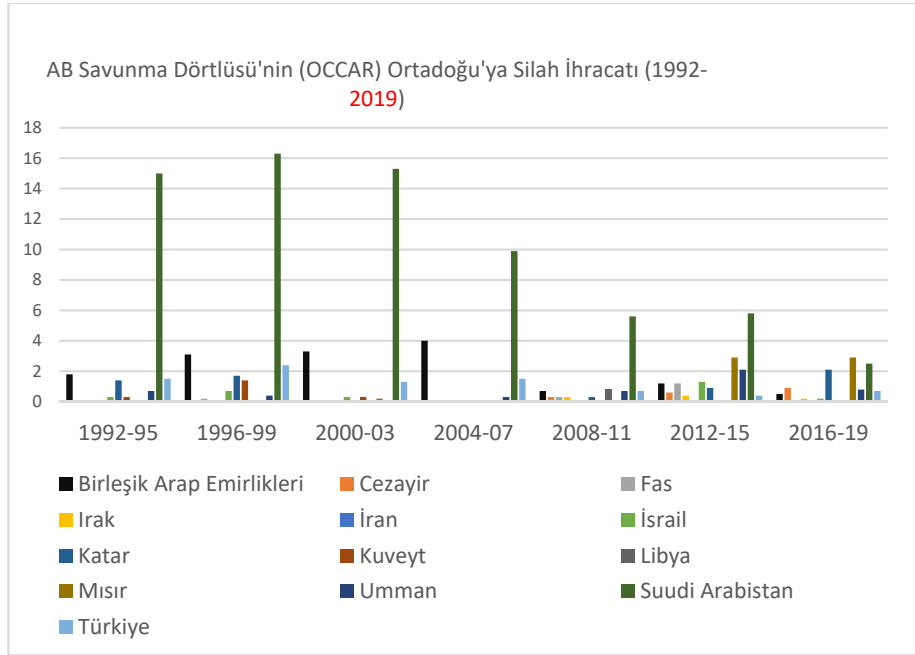
Bu bilgiler ışığında AB güvenliği için stratejik konumda olan ülkeler Şekil 4'te gösterilmiştir. AB güvenliğinde Ortadoğu'da etkili konuma sahip olan dört ülke bulunmaktadır. Bunlardan Türkiye, Mısır ve İsrail AB ile uyum içerisinde ve işbirliği ve jeopolitik üzerinden stratejik konum sahibi olurken İran ise nükleer silah kapasitesini elde etmeye yakın olması sebebiyle AB güvenliğinde stratejik bir konuma yerleşmektedir.

VI.Ortadoğu'da AB'nin Ticari Güvenlik Ortakları

Avrupa Birliği savunma politikasında Ortadoğu ülkeleri sadece jeopolitik veya stratejik olarak konumlanmazken ekonomik ve lojistik ortaklıklar da bu konuda rol oynayabilmektedir. Ticari güvenlik ortaklıklarının en temel parametreleri olan savunma ve enerji sektörleri,

AB'nin Ortadoğu'da hangi ülkelerle bu tarz işbirlikleri kurduğunu anlamakta kullanılacaktır. Örneğin, 1990'lardan bu yana Ortadoğu, AB'nin kurulduğu günden bu yana giderek daha çok ortak bir yapıya bürünen savunma sanayii için en önemli pazar konumundadır. Diğer yandan, AB enerji bağımlılığını stratejik bir koza dönüşmesini engelleyen en temel faktörlerden birisi ise Ortadoğu ile kurulan bu 'silah sat; enerji al' işbirliğidir. AB bu ortaklık sayesinde Rusya'ya olan bağımlılığını bir düzeyde dengelerken, Ortadoğu ülkeleri de savunma ticaretinde tamamen ABD'ye bağımlı hale gelmekten kaçınabilmektedir.

AB'nin 1990'lardan günümüze *savunma ihracatı* incelendiğinde Ortadoğu ve Kuzey Afrika'dan oldukça önemli alıcıların uzun yıllar boyunca sadık bir müşteri olarak kaldığı gözlemlenmektedir. Şekil 5'te de gösterildiği üzere AB savunma ihracatının en anlamlı

Şekil 4: AB Savunma Dörtlüsü (Birleşik Krallık, Almanya, Fransa ve İtalya) Savunma İhracatları (1992-2015), milyar \$

müşterileri Suudi Arabistan, Türkiye ve Körfez ülkeleridir.¹⁰⁶ Soğuk Savaş sonrasında daha da güçlenen AB-Ortadoğu savunma ticareti 2015 sonrasında güvenlik dokümanlarında Körfez'e özel bir yer ayrılmasının en temel sebeplerinden birisidir. Her ne kadar finansal bazda 2008 sonrası bir düşüş yaşanmışsa da AB savunma ihracatı yüzde bazında incelendiğinde Körfez ülkeleri hala stratejik öneme sahip birer ticari güvenlik ortağıdır. 1992-2003 dönemi için AB savunma dörtlüsünün silah ihracatının %58.7'lik kısmı Ortadoğu'dan gelen taleple, 2004-15 dönemi içerisinde OCCAR dörtlüsünün yaptığı total silah ihracatının %47.3'ü çoğunlukla Körfez ülkelere gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁷ Ülke bazında incelendiğinde ise sırasıyla Suudi Arabistan, BAE, Türkiye, Katar, Kuveyt ve Umman'ın Soğuk Savaş'tan günümüze dek AB savunma üretimini ciddi anlamda desteklediği görülmektedir. Bu beş ülkenin AB savunma politikasının en önemli ayağı olan savunma sanayiinin güçlendirilmesi ve birleştirilmesi kapsamında ortak pazar özelliğiyle stratejik bir konumda olduğu görülmüştür.

AB savunma sanayii alanında dünyanın en büyük tedarikçilerinden birisi olması, üye devletlerin **enerji güvenliği** bakımından dışarıya bağımlı olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. AB-28 ortalamasına bakıldığında 2000 yılı için enerji güvenliğinde dışa bağımlılığın %45 civarında olduğu ancak bu rakamın 2017 yılında %55'i geçtiği görülmektedir.¹⁰⁸ Bu artışta elbette AB'nin genel anlamda ekonomik kalkınması ve üretimin giderek artması önemli rol oynamıştır.¹⁰⁹ Sadece, 1992 yılından 2017 yılına dek doğalgaz ithalatı incelendiğinde bazı AB üyelerin ithalatının iki katına (Almanya, Belçika, İtalya, Macaristan, Polonya) bazı üyelerin ise sekiz katından fazla (Hollanda, Birleşik Krallık, Portekiz) yükseldiği görülebilmektedir.¹¹⁰ Enerji

¹⁰⁶ Veri kaynağı olarak Richard F. Grimmett, "Conventional Arms Transfers to Developing Nations, 1992-1999", *Library Of Congress Washington Dc Congressional Research Service*, (2000), s. 58; Richard F. Grimmett, *Conventional arms transfers to developing nations, 2000-2007*. (DIANE Publishing, 2010), s. 53; Catherine A. Theohary, "Conventional arms transfers to developing nations, 2008-2015" *Washington DC: Congressional Research Service*, (2016), s. 47. Bu CRS raporlarındaki veriler SIPRI Arms Trade Database ile çapraz doğrulamaya tabi tutulmuştur. 50 milyon \$ altındaki değerler sifıra 50-100 milyon \$ arasındaki değerler yukarıya yuvarlanmıştır.

¹⁰⁷ Veriler "Conventional Arms Transfers to Developing Nations" başlıklı CSR raporlarından edinilmiştir.

¹⁰⁸ "From where do we import energy and how dependent are we?", Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/energy/bloc-2c.html>, (Erişim tarihi: 10.09.2019).

¹⁰⁹ Paul Belkin, "The European Union's energy security challenges" *Connections* 7.1 (2008), s. 80.

¹¹⁰ "Imports of natural gas by partner country", Eurostat, <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>, (Erişim tarihi: 10.09.2019).

güvenliği bağlamında AB'nin giderek Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerine dağa bağımlı hale geldiği kavrayışının üzerine AB'nin güncel durumu incelendiğinde, 2014 yılı ham petrol ithalatında Ortadoğu'ya %13, Kuzey Afrika'ya ise %11 oranında bağımlı olduğu görülmüştür.¹¹¹ Aynı yıl içerisinde rafine petrol ithalatında ise Ortadoğu'nun %12'lik pay ile üçüncü en önemli enerji tedarikçisi olduğu tespit edilebilmektedir.¹¹² Ülke bazında incelendiğinde ise 2017 itibarıyla, ham petrol ithalatında Irak (%8.2), Suudi Arabistan (%6.6), Libya (%5.2) ve Cezayir'in (%2.2), AB enerji güvenliğinde önemli bir konumda olduğu görülmektedir. Aynı yıl itibarıyla doğalgaz ithalatı incelendiğinde ise Cezayir (%10.7) ve Katar'ın (%5.2) ilk beş önemli tedarikçi içerisinde yer aldığı görülmektedir.¹¹³ AB doğalgaz ithalatında Irak, Mısır, BAE ve Kuveyt'in de giderek daha güvenilir bir konuma geldiği önemli bir ayrıntıdır.¹¹⁴ Örneğin Irak'ın 2005 yılında AB ham petrol ithalatındaki payı %2 iken bu rakam 2015 yılında %7'ye yükselmiştir.¹¹⁵

VII.Bulgular

AB savunma politikasında Ortadoğu'nun yeri ve önemini aydınlatmak için gerçekleştirilen bu çalışmada yedi temel parametresi olarak (1) coğrafi konum, (2) güvenlik dokümanlarında yer alma, (3) dış yardımlar, (4) AB savunma ithalatı, (5) teknoloji transferi/savunma işbirlikleri, (6) AB savunma ihracatı ve (7) AB enerji güvenliği/bağımlılığı kullanılmıştır. Temel anlamda stratejik ortaklık ilişkisi aranırken ekonomik parametreler (ticaret hacmi, GSYH vb.) dışındaki güvenlik değişkenlerine odaklanılmıştır. Ayrıca AB stratejik güvenliğinin çok katmanlı olarak tanımlandığı, üye devletler nezdinde savunma ve güvenlik kavramlarının birbirinden ayrı olgular olmadığı anlaşılmıştır. Dolayısıyla Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin bu yedi parametre üzerinden incelendiği Tablo 2, İsrail, Mısır ve Türkiye'nin yedi parametrenin 6'sında AB savunma ve güvenlik önceliğinde olduğunu ortaya koymaktadır. Bu üç ülke AB'nin savunma güvenlik planlamasında diğer bütün Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinden daha stratejik bir konumda görünmektedir.

¹¹¹ Eurostat, Energy Balances, 2014.

¹¹² Cambridge Econometrics, "A Study on Oil Dependency in the EU", *A report for Transport and Environment*. (Cambridge: Reino Unido, 2016), s. 14.

¹¹³ "EU Imports of Natural Gas by partners, Shares based on million cubic metres"; Eurostat, EU Imports of Crude Oil by partners, Shares based on million cubic metres.

¹¹⁴ "Trade in Energy Products, Share in Extra-EU-28 imports of natural gas (liquefied, gaseous state), main trading partners", Eurostat, (2013).

¹¹⁵ "A Study on Oil Dependency in the EU", Cambridge Econometrics, (2016), s. 16

Ülke	AB Savunma ve Güvenlik Politikasında Ortadoğu Parametreleri						
	Coğrafi Konum	Güvenlik Dokümanları	Dış Yardımlar	AB Savunma İthalatı	Savunma Sanayii İşbirliği	AB Savunma İhracatı	AB Enerji Güvenliği
BAE		*				√	√
Bahreyn		*					
Cezayir	√	√	√				√
Fas	√	√	√			√	
Irak		√	√			√	√
İran		√					
İsrail	√	√		√	√	√	**
Katar		*				√	√
Kuveyt		*				√	√
Libya	√	√					√
Lübnan	√	√	√				√
Mısır	√	√	√		√	√	√
Suudi Arabistan		*				√	√
Suriye	√	√	√				
Tunus	√	√	√				
Türkiye	√	√	√	√	√	√	
Umman		*				√	
Ürdün	√	√	√				
Yemen		√	√				

Tablo 2: * işareti bu devletlerin KİK çatısı altında bu dokümanlarda 2004 yılından itibaren bahsedildiğini belirtir. **Bu ülkenin gelecekte bu alanda stratejik bir potansiyeli olduğunu ifade eder.

Türkiye AB'nin enerji güvenliğine sadece %1 katkı sağladığı için bu üçlüde en geride kalırken, Mısır ise AB'ye savunma ihracatı yapmamış olduğu için savunma ve güvenlik planlamasında bu iki ülkenin arkasında kalmıştır.¹¹⁶ İsrail ise Yunanistan ve Kıbrıs ile planladığı doğalgaz boru hattı çerçevesinde AB için önemli bir enerji partneri olmaya aday bir ülke konumundadır. Bu üç devletin ardından Libya, Cezayir, Fas ve Irak'ın AB savunma ve güvenliğinde oldukça önemli bir yeri olduğu tespit edilmiştir. Örneğin Arap Baharı'yla birlikte rejim değişikliği yaşayan ve henüz değişim sürecini tamamlamamış olan Libya, AB'nin en önemli enerji tedarikçilerinden birisi konumundadır. Libya 2013 yılında AB'nin en büyük

¹¹⁶ "A Study on Oil Dependency in the EU", Cambridge Econometrics, (2016), s. 37.

altıncı doğalgaz tedarikçisi ve 2017 yılında ise en büyük yedinci ham petrol tedarikçisi olmuştur.¹¹⁷ Cezayir ve Irak da AB'nin savunma ve güvenlik politikasında ismen sıkça yer alırken enerji bağımlılığı açısından AB için giderek daha fazla önem kazanan ülkeler arasındadır.¹¹⁸ Fas ise bu dört ülke arasında AB savunma ihracatının en yoğun gerçekleştiği tarafıdır. Savunma güvenlik öncelik halkalarının üçüncüsünde ise Suudi Arabistan, Kuveyt, BAE, Katar, Lübnan, Suriye, Tunus ve Ürdün yer almaktadır. Bu ülkeler içerisinde ise Suudi Arabistan hem enerji güvenliği hem de AB savunma ihracatında diğerlerinden önde yer alırken Kuveyt ve Katar bu ülkeden sonra en öncelikli konumdadır. AB savunma ve güvenlik skalasında Umman, Yemen ve Bahreyn'in ise stratejik bir konumda olduğu düşünülmektedir. Tablo 2'de en az parametre kesişimi ile AB savunma önceliğinin en dış halkasında yer alan bu ülkeler tek başlarına değil ancak daha büyük bağlamlarda bir bütünün parçası olarak anlamlı hale gelmektedir.

Sonuç

AB savunma ve güvenlik politikasında Ortadoğu'nun stratejik önemini ortaya çıkarmak için gerçekleştirilen bu araştırma sonucunda bölge devletlerinin bu yapı ile nasıl ilişkiler gerçekleştirdiğine dair önemli bulgulara ulaşılmıştır. Bunlardan ilki AB savunma ve güvenlik politikasında savunma sektörünün en azından bölge dışı bağlamda güvenlikten bağımsız düşünülmediğidir. Diğer bir çıkarım ise AB'nin kurumsal boyutta oluşturduğu savunma ve güvenlik politikasının temel anlamda coğrafi yakınlık üzerinden şekillendiğidir. Bu nedenle Akdeniz odağında stratejik önem kazanan Ortadoğu devletleri, AB güvenlik dokümanlarında Kuzey Afrika ülkelerinden bağımsız olarak tasavvur edilmemektedir. Temel olarak yedi parametre (coğrafi konum, dış yardımlar, AB savunma ithalatı, AB savunma ihracatı, Savunma sanayii işbirliği, güvenlik dokümanları ve AB enerji güvenliği/bağımlılığı) üzerinden Ortadoğu ve Kuzey Afrika devletlerinin AB nezdindeki stratejik değeri saptanmaya çalışılmıştır.

Bu analiz sonucunda AB savunma ve güvenlik politikasında Ortadoğu ve Kuzey Afrika devletlerinin üç temel stratejik öncelik halkası içerisinde sıralandığı söylenebilir. Birinci halkada bulunan Türkiye, İsrail ve Mısır'ın AB savunma ve güvenliğinde en stratejik noktada bulunan ülkeler olduğu

¹¹⁷ "EU Imports of Crude Oil by Partners in 2017", Eurostat, EU Imports of Natural Gas by partners in 2013.

¹¹⁸ Cezayir-AB ilişkileri için bkz. Furkan Halit Yolcu, "The Democratizer Army Paradox: The Role of the Algerian Army in Impeding Democratization", *Journal of Asian and African Studies*, Cilt 54, Sayı 7, (2019), s. 1043.

tespit edilmiştir. Bu üç ülkenin diğer bölge ülkelerinden en temel farkları ve ortak noktaları AB üye devletleri ile birlikte savunma sanayii işbirlikleri geliştirmiş olmasıdır. Buradan hareketle savunma sanayii işbirliğinin AB savunma ve güvenliğinde ayırt edici bir faktör olduğu söylenebilir. İkinci stratejik öncelik halkasında ise Cezayir, Fas ve Irak yer almaktadır. Stratejik önceliğin ikinci halkada temel anlamda enerji güvenliğine odaklandığı görülmektedir. Zira ikinci halkadaki dört ülkenin üçü AB'nin enerji güvenliği konusunda bağımlı olduğu devletlerden oluşmaktadır. Buradan hareketle AB'nin topraksal savunmadan sonra stratejik anlamda en çok önem verdiği konunun enerji güvenliği/bağımlılığı olduğu savunulabilir. AB savunma ve güvenlik önceliğinde üçüncü halkada yer alan devletler ise Suudi Arabistan, Kuveyt, BAE, Katar, Lübnan, Suriye ve Ürdün'dür. Buradan hareketle salt yüksek miktarda savunma ithalatı ve enerji bağımlılığının Suudi Arabistan'ı AB savunma ve güvenlik önceliklerinde daha önemli bir konuma getirmediği söylenebilir. Bu anlamda analizde kullanılan yedi parametrenin bir araya gelerek objektif bir değerlendirme gerçekleştirdiği gözlemlenmiştir.

AB savunma ve güvenlik politikası bağlamında İran'ın diğer Ortadoğu ve Kuzey Afrika devletlerinden *sui generis* bir konumda olduğu gözlenmiştir. İran ABD ambargolarından dolayı aslında AB enerji güvenliği konusunda önemli bir ortak olabilecekken bu alanda faaliyet gösterememekte ancak nükleer silahlanma arayışıyla da AB'nin stratejik güvenlik gündeminde yer almaktadır. AB ve İran arasındaki bu özel ilişki bu çalışmanın kapsamında dışında kalmasına rağmen araştırılmaya değer bir konu olarak öne çıkmıştır.

Kaynakça

- Becher, Klaus. *EU defence policy: Evolution, prospects and implications*. Begin-Sadat Centre for Strategic Studies, Bar-Ilan Univ., 2001.
- Blainey, Geoffrey. *Causes of war*. Simon and Schuster, 1988.
- Büyükbaş, Hakkı. "Avrupa Güvenlik Stratejisi Belgesi ve Türkiye", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 61, Sayı 1, (2006): 38-66.
- Choi, Mihwa. "Contesting *Imaginaries* in Death Rituals during the Northern Song Dynasty." Ph.D. Thesis, University of Chicago, 2008.
- Cicioğlu, Filiz, and Yeşim Bayram. "Avrupa Birliği'nin Değerleri Çerçevesinde Ortadoğu Politikasını Anlamlandırmak: Mısır, Suriye ve Irak Örneği." *International Journal of Political Science and Urban Studies* 7.2 (2019): 327-360.

- Cornish, Paul. "European security: the end of architecture and the new NATO." *International Affairs* 72, no 4 (1996): 751-769.
- Deighton, Anne. "The European security and defence policy." *JCMS: Journal of Common Market Studies* 40.4 (2002): 719-741.
- Hampton, Mary N. "NATO at the Creation: US Foreign Policy, West Germany and the Wilsonian Impulse." *Security Studies* 4, no 3 (1995): 610-656.
- Hartley, Keith. "The future of European defence policy: An economic perspective." *Defence and Peace Economics* 14, no 2 (2003): 107-115.
- HCP69. The OCCAR Convention. Defence Committee, House of Commons, The Stationery Office, London, December (1999).
- Jones, Seth G. "The rise of a European defence." *Political Science Quarterly* 121, no2 (2006): 241-267.
- Juvan, Jelena ve Janja Vuga. "Civilian Entities in EU Missions: A Comparison of the Slovenian, Italian, Belgian and Danish Approaches." *Managing Crises, Making Peace*. Palgrave Macmillan, London, 2015. 196-215.
- Kelly, John D. "Seeing Red: Mao Fetishism, Pax Americana, and the Moral Economy of War." İçinde *Anthropology and Global Counterinsurgency*, editörler John D. Kelly, Beatrice Jauregui, Sean T. Mitchell ve Jeremy Walton, 67-83. Chicago: University of Chicago Press, 2010.
- Kossinets, Gueorgi ve Duncan J. Watts. "Origins of Homophily in an Evolving Social Network." *American Journal of Sociology* 115 (2009): 405-50. Erişim Tarihi: Şubat 28, 2010. doi:10.1086/599247.
- Laipson, Ellen. "Europe's Role in the Middle East: Enduring Ties, Emerging Opportunities." *The Middle East Journal* 44, no 1 (1990): 7-17.
- Mearsheimer, John J. "Back to the future: Instability in Europe after the Cold War." *International security* 15, no 1 (1990): 5-56.
- Menon, Anand. "From independence to cooperation: France, NATO and European security." *International Affairs* 71, no 1 (1995): 19-34.
- Pollan, Michael. *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of Four Meals*. 2. Baskı. New York: Penguin, 2006.
- Risse-Kappen, Thomas. "Collective identity in a democratic community." İçinde *Domestic Politics and Norm Diffusion in International Relations: Ideas do not float freely*, Thomas Risse, 78-113. Routledge, 2016.
- Simon, Luis. *Geopolitical Change, Grand Strategy and European Security: The EU-NATO Conundrum*. Springer, 2013.
- Solana, Javier. "A Secure Europe in a Better World. European Security Strategy." içinde *Civilian perspective or security strategy? European development policy*

- confronting new challenges in foreign and security policy*, Klaus Schilder ve Tobias Hauschild, 52-28. Friedrich-Ebert-Stiftung, 2004.
- Ülger, İrfan Kaya. *Avrupa Birliğinde Siyasal Bütünleşme (Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikasının Oluşumu)*. Cilt 186, Gündoğan yayımları, 2002.
- Van Evera, Stephen. "Primed for peace: Europe after the Cold War." *International security* 15, no 3 (1990): 7-57.
- Van Staden, Alfred, et al. "Towards a European strategic concept." *Clingendail Institute* (2000).
- Ward, Geoffrey C. ve Ken Burns. *The War: An Intimate History, 1941–1945*. New York: Knopf, 2007.
- Weinstein, Joshua I. "The Market in Plato's Republic." *Classical Philology* 104, no 2 (2009): 439–58.
- Yolcu, Furkan Halit . "Military Balance and Alliances in the Middle East: A Process Tracing between the WWI and the New World Order (1918-2010)." *Selcuk University Journal Of Faculty Of Letters* 43, no 1, (2020): 467-496.
- Yolcu, Furkan Halit. "Iran's Involvement with Syrian Civil War: Background, Reasons and Alternatives." *Bilgi Dergi* 18, Sayı 2 (2016): 35-64.
- Yolcu, Furkan Halit. "The Democratizer Army Paradox: The Role of the Algerian Army in Impeded Democratization." *Journal of Asian and African Studies* 54, no 7 (2019): 1033-1047.
- Yolcu, Furkan Halit. "The Persian Gulf Dilemma: United in the West, Divided in the Gulf." *Insight Turkey* 22, no 2 (2020): 221-228.
- Zelikow, Philip. "The masque of institutions." *Survival* 38, no 1 (1996): 6-18.